

Enciklopedički prikaz razvoja arheologije na primjeru dviju općih nacionalnih enciklopedija

Ozana Martinčić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb
ozana.martincic@lzmk.hr

SAŽETAK: S obzirom na to da je arheologija znanstvena disciplina koja se u suvremenom smislu počela razvijati u posljednjim desetljećima XIX. st., u radu se razmatra kako je enciklopedika u Hrvatskoj na primjeru dviju najstarijih nacionalnih enciklopedija – *Hrvatske enciklopedije* urednika Ivana Zocha i Josipa Mencina (1887–1890) te istoimene enciklopedije urednika Mate Ujevića (1941–45) – pratila onodobne njezine dosege odnosno zanimanje stručne, ali i šire zajednice, kako sadržajem, zastupljenošću i opsegom arheoloških tema tako i znanstvenom i pedagoškom razinom. Arheologija, kao mlada znanstvena disciplina, u Zochovoj i Mencinovoju enciklopediji nije opsežno obrađena. Bez obzira na mnoge manjkavosti te činjenicu da su većinu članaka napisali sami urednici uz pomoć pedagoga različitih područja, kao pionirsko djelo enciklopedija je otvorila put k ostvarenju kasnijih nacionalnih enciklopedičkih projekata. Enciklopedija Mate Ujevića, za razliku od Zochove i Mencinove, bila je produkt znanstvene misli onoga vremena. Članci o arheologiji, koja je u to doba već postavila znatno čvršće temelje, u formalnom i sadržajnom pogledu na visokoj su znanstvenoj razini. Premda nedovršena, Ujevićeva enciklopedija predstavlja naše najsustavnije enciklopedijsko djelo sve do pojave izdanja Leksikografskoga zavoda, utemeljenog 1950. na poticaj Miroslava Krleže.

KLjučne riječi: arheologija; enciklopedika; *Hrvatska enciklopedija*; Ivan Zoch; Josip Mencin; Mate Ujević

1. Uvod

Premda je termin enciklopedija u današnjem značenju prvi put upotrijebio Zagrepčanin Pavao Skalić već 1559. u svojem djelu *Encyclopediae seu orbis disciplinarum tam sacrarum quam profanarum epistemon*,¹ prvi nagovještaji o izradbi enciklopedičkoga djela bliskoga suvremenomu po uzoru na već usustavljene zapadnoeuropske modele

 <https://orcid.org/0000-0001-7709-9406> [Ozana Martinčić]

¹ Skalić, Pavao, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56372>, pristupljeno 12. III. 2022).

sežu u razdoblje hrvatskoga narodnog preporoda (Gostl 1995, 116).² Potaknut razgranatom enciklopedičkom djelatnošću u više europskih zemalja, zamisao o potrebi izdavanja hrvatske nacionalne enciklopedije predstavio je Đuro Deželić 1859. u *Carško-kr. službenim narodnim novinama*.³ Ondje se, među ostalim, dotakao pitanja što bi takva enciklopedija trebala sadržavati: »... sve što se proteže na našu historiju i historiju cjelokupne države, na historiju i razvitak naše literature i literature srodnih plemenah, na zemljopis krunovine i ostalih pokrajinah jugoslavjanskih, na biografije naših odličnijih umjetnikah i naših pjesnikah – na koliko već u svagdanjem govoru povede se rieč o njima, zatim sve što se proteže na našu mitologiju pogledom na slavjanska plemena i spravnivanjem s istima, zatim s obzirom na lučbu poljodielnu (kemiju agrarnu), na geognoziju naše krunovine i onu celokupne države...« (Deželić 1859, 557). Deželić se također osvrnuo i na složenost takva projekta koji bi bio dugotrajan i zahtijevao velik broj stručnih suradnika, te naposljetku zaključio: »ovim člankom jedino želismo potaknuti to pitanje – i ništa više« (Deželić 1859, 557). No iako je svojom idejom uspio zainteresirati nekolicinu hrvatskih intelektualaca, s obzirom na zahtjevnost organizacije, materijalnu ograničenost i nezrelu duhovnu klimu za izradbu takva sveobuhvatnoga djela, njegova zamisao nije naišla na veće zanimanje domaće kulturne i znanstvene javnosti (Stipčević 2008, 219).

Kolektivni enciklopedički projekti još neko vrijeme nisu bili ostvarivi, a leksiografski je rad bio vezan uz pojedinačne inicijative, što je rezultiralo njegovim vrlo ograničenim opsegom i dometom (Gostl 1996, III). Po pitanju izradbe nacionalne enciklopedije javio se 1871. i Franjo Rački, prvi predsjednik Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te je, uzimajući kao primjer Maticu češku i napore pri izradbi češke enciklopedije pod nazivom *Slovník naučný* (izlazila je u Pragu od 1859. do 1874. pod uredništvom Františka Ladislava Riegera), uputio na nerazmjer između ideje i realnoga stanja: »... jer neimamo onih visokih zavoda, koji stvaraju i goje stručnjake, neimamo sveučilišta, tehnike itd. kao što ih imaju braća Česi...« (preuzeto prema Gostl 1997, 28).

I dok su kulturni i znanstveni autoriteti toga doba smatrali da još nije povoljno vrijeme za takav opsežan i zahtjevan pothvat, gimnazijski nastavnici Slovak Ivan Zoch i Josip Mencin rodom iz Završja kraj Karlovca pokrenuli su 1880-ih u Osijeku izradbu *Hrvatske enciklopedije*, prvoga nacionalnog enciklopedičkog djela općega ti-

² Hrvatski narodni preporod ojačao je svijest o jedinstvenome hrvatskom narodu, o potrebi jedinstvenoga hrvatskog književnog jezika te jedinstvenoj hrvatskoj kulturi bez obzira na činjenicu što se ona stvarala u različitim kulturnim ozračjima i različitim kulturama (Stipčević 2008, 218).

³ Iako je članak *Misli o popularnoj enciklopediji* objavljen 1859. u *Carško-kr. službenim narodnim novinama* (br. 204) potpisalo uredništvo, Stipčević (2008, 218) ga pripisuje Deželiću o čemu potvrdu nalazi u članku A. G. Matoša pod nazivom *Gjuro Stj. Deželić (Hrvatska smotra, 1908, 1, 6)*. U njemu Matoš navodi da je Deželić uređivao *Narodne novine* i pisao o potrebi hrvatske enciklopedije.

pa.⁴ Od zamišljenih šest svezaka, izišla su samo dva: prvi je tiskan 1887., a drugi 1890., oba u tiskari Dragutina Laubnera u Osijeku. Iako nedovršeno, a kao pionirsko s mnogim manjkavostima, djelo je otvorilo put k ostvarenju kasnijih nacionalnih enciklopedičkih projekata. Sljedeća nacionalna enciklopedija općega tipa objelodanjena je tek pedesetak godina poslije pod istim nazivom u izdanju Konzorcija Hrvatska enciklopedija pod uredničkom palicom Mate Ujevića.⁵ To je djelo, također nedovršeno (od 1941. do 1945. objavljeno je pet svezaka), postavilo visok kriterij u nacionalnoj enciklopedici.

Nakon dugoga razvojnog razdoblja, počevši od Marka Marulića i humanista, hrvatska arheologija kao znanost potkraj XIX. st. dobiva prve temelje, obogaćujući se novim saznanjima i sve sofisticiranijim metodama istraživanja. Središta istraživanja više nisu samo ostatci antičkih kultura, već se otkrivaju i istražuju vrijedna nalazišta koja pripadaju i ostalim razdobljima – pretpovijesnom i srednjovjekovnom. S idejom pružanja što zaokruženije slike nekadašnjih kultura, znanstveni su se interesi općenito još znatno proširili. Hrvatski su istraživači slijedili opća znanstvena kretanja u svijetu, tim više što je hrvatska arheologija desetljećima stajala u okrilju vrlo napredne austrijske znanosti. Nositelji arheološke djelatnosti isprva su bili muzeji, među najstarijima Arheološki muzej u Splitu (1820), te Narodni muzeji u Zadru (1832) i Zagrebu (1846) s arheološkim odjelima, koji su se s vremenom osamostalili i postali samostalne institucije. Nešto kasnije započeli su djelovati i mjesni i pokrajinski muzeji: dubrovački je muzej osnovan 1872., osječki 1877., a porečki 1884. kao Muzej Istre. U Rijeci je muzej osnovan 1892., a u Puli 1902 (Zaninović 1987, 10). Značajnu

⁴ Ivan Branislav Zoch (Jasenová, Slovačka, 1843 – Modra, Slovačka, 1921), studirao je matematiku, fiziku i kemiju u Beču, Münchenu i Erlangenu. Radio je na gimnaziji u Vel'koj Revúci sve do njezina ukinuća 1874. Godine 1876. došao je kao prosvjetni djelatnik u Osijek; u Sarajevu je 1879. utemeljio prvu realnu gimnaziju, a 1881. prvo pučko sveučilište. Godine 1882. vratio se u Osijek, gdje je 1884. s Josipom Mencinom započeo rad na prvoj hrvatskoj enciklopediji. Odlukom Zemaljske vlade premješten je 1889. za ravnatelja gimnazije u Petrinji. Nakon umirovljenja 1908. vratio se u Slovačku i nastanio u Modroju (Zoch, Ivan Branislav, mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije*, <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67365>, pristupljeno 12. III. 2022; više podataka o Zochu još u: Deželić 1925, 291; Firinger 1972–73, 173–179; Burić 1996, VI–VIII).

Josip Mencin (Završje kraj Karlovca, 1856 – Petrinja, 1900), diplomirao je povijest i geografiju na Sveučilištu u Zagrebu. Od 1887. predavao je u realnoj gimnaziji u Osijeku, od 1888. u realnoj gimnaziji u Rakovcu, a od 1890. do smrti u realnoj gimnaziji u Petrinji (Krasović 1925, 185; Gostl 1997, 32–33).

⁵ Mate Ujević (Krivodol kraj Imotskog, 1901 – Zagreb, 1967), studirao je jugoslavistiku, francuski, povijest i umjetnost u Ljubljani i Zagrebu, gdje je 1935. doktorirao. Od 1926. radio je kao nastavnik Nadbiskupske klasične gimnazije u Zagrebu. Od 1938. bio je voditelj Konzorcija Hrvatska enciklopedija, a od 1941. do 1945. ravnatelj Hrvatskoga izdavačkog bibliografskog zavoda. Od 1950. do umirovljenja 1965. radio je u Jugoslavenskom leksikografskom zavodu (današnji Leksikografski zavod Miroslav Krleža), gdje je bio pomoćnik ravnatelja, urednik *Pomorske enciklopedije* i *Bibliografije rasprava, članaka i književnih radova* te zamjenik glavnoga redaktora *Enciklopedije Jugoslavije* (Ujević, Mate, mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63049> te *Proleksis enciklopedije* <https://proleksis.lzmk.hr/49589/>; pristupljeno 12. III. 2022; više podataka o Ujeviću još u: Švab 1992, 9–73)

ulogu imalo je i nekoliko udruga za istraživanje, održavanje i zaštitu spomenika. Hrvatsko arheološko društvo, osnovano 1878. u Zagrebu, s prvim predsjednikom Ivanom Kukuljevićem Sakcinskim i dopredsjednikom Šimom Ljubićem (idejnim i stvarnim začetnikom), naslijedilo je djelomično rad Društva za jugoslavensku povijest i starine, a imalo je svoje povjerenike i stručne izvjestitelje u svim hrvatskim krajevima. Od 1895. nastavilo je djelovati pod nazivom Hrvatsko arheološko društvo.⁶ Jedno je od najstarijih strukovnih asocijacija s kontinuiranim djelovanjem u Hrvatskoj (Rendić-Miočević 2009, 9). Kninsko starinarsko društvo za istraživanje starohrvatskih spomenika osnovao je Lujo Marun 1887. u Kninu, a s obzirom na veliku količinu arheološke građe koju su njegovi članovi prikupili u kninskoj okolini, 1893. utemeljen je Prvi muzej hrvatskih spomenika u Kninu, čime su stvoreni temelji nacionalne arheologije.⁷ Hrvatsko društvo za istraživanje domaće povijesti u Splitu Bihać započelo je s radom 1894. zaslugom Frane Bulića, a istražilo je više važnih lokaliteta iz najstarije hrvatske povijesti na području Dalmacije.⁸ Te su udruge u početku svojega rada okupljale ljude hrvatske nacionalno-političke orijentacije, rodoljube, koji su svoj interes usmjerili prema otkrivanju nacionalne prošlosti koju su često znali i idealizirati. S obzirom na društveno-političke prilike u hrvatskim zemljama, Oreb smatra da im u tome ne treba zamjeriti, jer je njihovo djelovanje u tim prvim počecima u sebi sadržavalo više nacionalnu komponentu nego znanstvenu, što je i sam Bulić odobravao. Početkom XX. st. u hrvatsku arheologiju sve više dolaze školovani arheološki kadrovi koji su iznjedrili iz Sveučilišta u Zagrebu, gdje je katedru za arheologiju od 1895. vodio Josip Brunšmid (Oreb 2009, 59).

Kako je arheologija znanstvena disciplina koja se u suvremenom smislu počela razvijati upravo u posljednjim desetljećima XIX. st., zanimljivo je razmotriti kako je enciklopedika u Hrvatskoj na primjeru dviju najstarijih nacionalnih enciklopedija objavljenih u vremenskom razmaku od pedesetak godina pratila onodobne vlastite dosege odnosno zanimanje stručne, ali i šire zajednice, kako sadržajem, zastupljenošću i opsegom arheoloških tema tako znanstvenom i pedagoškom razinom.⁹

⁶ Mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26478>, pristupljeno 12. III. 2022).

⁷ Muzej je 1947. premješten u Klis, a 1948. u Split. Tijekom svojega djelovanja više je puta bio preimenovan; nosio je naziv Muzej hrvatskih spomenika, Muzej starina, Muzej hrvatskih starina, a od 1955. djeluje kao Muzej hrvatskih arheoloških spomenika (mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42621>, pristupljeno 12. III. 2022).

⁸ Društvo Bihać naziv je dobilo po lokalitetu Bijaći kraj Splita, povremenome stolnom mjestu hrvatskih narodnih vladara (mrežno izdanje *Hrvatske enciklopedije* <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7529>, pristupljeno 12. III. 2022).

⁹ Dosad su objavljena dva rada u kojima su prikazane struke kemija i medicina u *Hrvatskoj enciklopediji* urednika Ivana Zocha i Josipa Mencina (Dugački 1986, 161–166; Štefanović 2001, 131–133) te

2. Prikaz arheologije u *Hrvatskoj enciklopediji* urednika Ivana Zocha i Josipa Mencina (1887–1890)

Hrvatsku enciklopediju, priručni rječnik sveobćega znanja Zoch i Mencin zamislili su kao malu abecednim redom poredanu knjižicu sveopćega znanja, kako sam podnaslov navodi, s posebnim naglaskom na hrvatske teme. Čitavo je djelo trebalo sadržavati oko 60 000 natuknica u šest svezaka.¹⁰ Svjesni mogućih kritika, autori su planirali objaviti dopunski svezak u kojemu bi ispravili propuste (Njari 2009, 101). Prvi je svezak, objavljen 1887., obuhvaćao slovni raspon A–Bžedusi, i imao 6217 članaka na 619 stranica. Drugi svezak, sa slovničkim rasponom C–Gzel tiskan je tri godine kasnije, a imao je 4250 članaka na 620 stranica (Gostl 1997, 35). Daljnja predviđena četiriju sveska nisu nikada objavljena, dijelom zbog velikih poteškoća koje su se pojavile pri sakupljanju građe, dijelom zbog znatnih financijskih problema (Stipčević 2008, 220). Kako prva dva sveska sadržavaju čak 10 467 natuknica, oko petine od planiranoga ukupnog broja, moguće je da bi enciklopedija, da je bila dovršena, imala više od šest svezaka, pa se možda brojem svezaka približila ediciji po uzoru na koju je i zamišljena – već spomenutom češkom jedanaestosveščanom *Slovníku naučnom*, dovršenom 1874 (Golec 2002, 192–193), desetak godina prije nego što je pokrenut rad na *Hrvatskoj enciklopediji*. No s obzirom na to da je u dvama svescima već obrađeno prvih jedanaest slova abecede (A–G), vjerojatnije je da su autori tijekom priprema abecedarija odlučili smanjiti broj natuknica u odnosu na 60 000 definiranih na samom početku pri predstavljanju edicije.

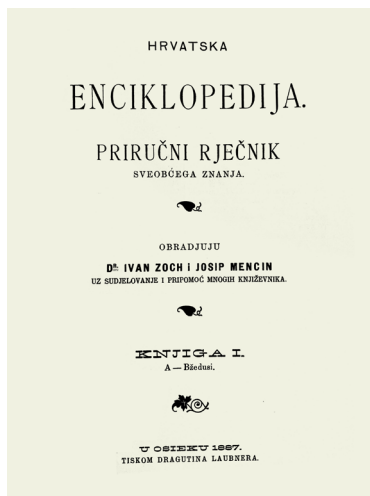
Prvi su svezak uredili Zoch i Mencin, dok je drugi svezak objavljen pod uredništvom Zocha samoga. Oba su urednika obogatila enciklopediju brojnim vlastitim člancima. S obzirom na to da je uz njih na ediciji radilo tek četrdesetak suradnika, uglavnom srednjoškolskih nastavnika, sveučilišnih profesora, književnika, odvjetnika, svećenika i drugih intelektualaca (među poznatijima bili su povjesničari Radoslav Lopašić i Ivan Krstitelj Tkalčić, jezikoslovac Ivan Milčetić, prirodoslovci Spiridon Brusina i Dragutin Hirc, kemičar Gustav Janeček), dio je članaka koje suradnici nisu znali napisati djelomično ili u cijelosti bio preuziman iz već objavljenih rasprava hrvatskih znanstvenika.¹¹ Posljedica toga je nerazmjer u opsegu u odnosu na ostale članke. Autorstvo je članaka označeno kraticom imena ili kakvom dru-

dva rada u kojima su prikazane struke medicina i pravo u *Hrvatskoj enciklopediji* urednika Mate Ujevića (Dugački 1997, 39–44; Hameršak 2013, 293–331).

¹⁰ Autori su zamislili da čitava enciklopedija bude objavljena u šest svezaka iz razloga da se njezina izradba previše ne oduži, a također i da ne bude preskupa s obzirom da je bila namijenjena svim društvenim slojevima (Njari 2009, 101).

¹¹ Za potrebe enciklopedije preuzeti su članci jezikoslovca Bogoslava Šuleka, povjesničara Vjekoslava Klaića i Franje Račkog, glazbenog pisca i povjesničara Franje Kuhača i dr., što su urednici i naveli na samom početku oba sveska uz popis suradnika.

gom oznakom koja upućuje na autora, dok su nesignirani članci djelo urednika. Kako je djelo koncipirano kombinacijom makropedijskoga pristupa (okrupnjivanje i sintetiziranje građe) s mikropedijskim (usitnjivanje građe), njegovi su članci raspona od svega tri pa do više od 1500 redaka (Gostl 1997, 35).¹² Prvi svezak nema nikakva ilustrativnoga materijala, dok je drugi svezak ilustriran sa svega tri slikovna priloga.¹³

Naslovna stranica prvoga sveska *Hrvatske enciklopedije* Ivana Zocha i Josipa Mencina

Arheologija, kao područje koje se potkraj XIX. st. tek počelo profilirati u znanosti, u *Hrvatskoj enciklopediji* Zocha i Mencina nije zastupljena velikim brojem natuknica. Kako je riječ o znanstvenoj disciplini koja je u uskome dodiru s brojnim područjima poput povijesti umjetnosti, antropologije, sociologije, arhitekture, književnosti, religijskih znanosti, filologije i geografije, a posebno s poviješću, u Zochovoj i Mencinovo enciklopediji nije bilo moguće razlučiti točan broj natuknica koji se odnosi samo na arheologiju. S obzirom na to da enciklopedija nema uredničke struka, podjelu po određenom području nije bilo moguće ustanoviti po autorstvu članaka jer je većina autora pokrivala više različitih struka. Stoga je kao orijentir za određivanje članaka koji se odnose na arheologiju djelomično poslužio kriterij koji se rabio u suvremenoj *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža (1999–2009).¹⁴ Ar-

¹² Među najvećim člancima u enciklopediji su: Afrika (1160 redaka), Amerika (670), Azija (970), Australija (600), Bosna i Hercegovina (1400), Bugarska (1570), Dalmacija (700), Djakovo (620), Dubrovnik (590), Englezka (590), Evropa (580), Francezka (1370), Frankopani (720) i Grčka (600).

¹³ U drugome svesku nalazi se crtež Julija Klovića (članak Clovio, Juraj, str. 113) te dvije ilustracije đakovačke katedrale (članak Djakovo, str. 278 i 279).

¹⁴ *Hrvatska enciklopedija* Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža, započeta 1999., njegovo je temeljno izdanje i jedan od središnjih, trajnih programa nacionalne kulture. Sadržava 70% prostora posvećenoga sveopćemu pojmovniku, dok je 30% posvećeno užoj nacionalnoj sastavnici. Posljednji, jedana-

heologija ondje, uz opće pojmove usko vezane uz struku, uključuje različite termine, posebno one vezane uz arhitekturu starijih razdoblja, kao i uz predmete koji se nalaze pri istraživanjima, potom nalazišta, životopise arheologa te institucije poput udruga i muzeja, stručne publikacije i dr. Iz struke arheologija izuzeti su životopisi osoba poput vladara, umjetnika, filozofa, graditelja i dr. čije djelovanje pripada arheološkim razdobljima, članci o plemenima, narodima, religijama, državama, gradovima i naseljima u kojima se ne spominju arheološki ostatci već samo povijesni podatci.¹⁵ U suvremenoj *Hrvatskoj enciklopediji* takvi članci pripadaju strukama povijesti, povijesti umjetnosti, religiji, geografiji, književnosti i dr. Po tome kriteriju Zochova i Mencinova enciklopedija sadržava 88 članaka iz područja arheologije (35 u prvome svesku i 53 u drugome svesku), što čini 0,84% od ukupnoga broja članaka u oba sveska.

Uz urednike Zocha i Mencina, koji su napisali najveći broj natuknica u enciklopediji, arheološkim temama bavili su se pedagozi Cvjetko Gruber, Dragutin Hirc, Petar Kuničić, Ivan Milčetić, Petar Lorini, Alfons Maldini, Eduard Streer i Jeronim Vladić, a u popisu suradnika navodi se da su jednu natuknicu pod zajedničkim imenom potpisali i slovenski bogoslovi u Ljubljani.¹⁶ Glavnina članaka s arheološkim temama pripada Zochu i Mencinu (71), s tim da ih je 46 nepotpisano. Ostali su suradnici autori jednoga do četiri članka, a za četiri je natuknice nemoguće ustanoviti tko ih je napisao jer su potpisane kraticama, autorstvo kojih nigdje u enciklopediji nije navedeno. Iako bi Mencinu kao profesoru povijesti i geografije područje arheologije trebalo biti znatno bliže nego Zochu, profesoru matematike i fizike, oba su urednika potpisala po 13 članaka. Razlog tome vjerojatno je Mencinovo istupanje iz projekta u drugome svesku, pri čemu je Zoch preuzeo velik dio građe za koju je dotad bio zadužen Mencin. Slično današnjima, članci u Zochovoj i Mencinovoj enciklopediji nude kratku definiciju, historijat, kao i izlaganje nekoga pojma i objašnjenje njegove važnosti.

Ključni članak o arheologiji (Archaeologija) sa svoja 42 retka nije opsegom najveći iz toga područja u enciklopediji. Potpisao ga je Senjanin Cvjetko Gruber, svećenik i kateheta. S obzirom na to da je enciklopedija zasnovana po uzoru na češki *Slovník naučný*, u nju je, među ostalim, preneseno više čeških naziva, pa se vjerojatno i češka riječ *starožitnoslovje* (od *starožitnost*: starina, antikvitet), koja se navodi u samoj glavi članka tik uz naslov, našla ondje po toj osnovi. Arheologiju autor definira kao »posebnu prema pomoćnu znanost za povijest, a u bibliji za eksegezu« te, navodeći da »okolno-

esti svezak objavljen je 2009., a 2010. započeo je rad na mrežnom izdanju koje se kontinuirano ažurira i nadopunjava novim sadržajima (www.enciklopedija.hr)

¹⁵ U područje arheologije u enciklopediji Zocha i Mencina ipak je uvrštena natuknica o Dioklecijanu jer se o njoj navode podatci o Dioklecijanovoj palači u Splitu.

¹⁶ Riječ je o natuknici Celje u kojoj se, među ostalim, spominju antički rimski nalazi.

I M E N I K

p. n. gg. suradnika „Hrvatske enciklopedije“
i njihovi znaci.

Adamović V., c. k. šk. nadzornik <i>A. Ad. d.</i>	Maldini bar. Alfonz, član red. <i>m. ni.</i>
Babić Božo, ravn. u m. <i>Bé.</i>	Mencin Josip, r. prof. suredaktor <i>Mc., M., m.,</i>
Bačić fra Petar <i>Bčč.</i>	<i>nc., c., cm., n., i., p., J. M.</i>
Batinić fra Mijo <i>té.</i>	Milčetić Ivan, g. prof. <i>Mč. ič.</i>
Božić fra Josip <i>Bžč.</i>	Miler Ferd., g. prof. <i>Ml.</i>
Bričić dr. Ignjat, odvjetnik <i>lč.</i>	Neumann dr., odvjetnik <i>Nm.</i>
Dolanski V., g. prof. <i>Di.</i>	† Orešković Alfr., r. prof., član redak-
Forko Jos, r. prof., član red. od 4—13 sv. <i>F.</i>	cije od 1—3 sv. <i>O.</i>
Gotšalk dr. Josip, liečnik <i>Gk.</i>	Rožić Gjuro, učitelj <i>Rč.</i>
Gruber Cvjetko, župnik <i>UG. Gr.</i>	Slovenski bogoslovi u Ljubljani <i>s. b.</i>
Hirc Drag, učitelj <i>Hc.</i>	Streer Eduard, g. prof. <i>S. Sr.</i>
Janeček dr. G., sveuč. prof. <i>GJ.</i>	Šilovinc V., kand. prof., član redak. <i>Šc.</i>
Kolanović fra. Stjepan <i>Kč.</i>	Tkalčić Ivan, prebendar <i>I. T.</i>
Križnik K., trgovac <i>Kk.</i>	Tomić Petar, prof. <i>Tč.</i>
Kuničić Petar, učit. <i>né.</i>	Winter dr. H., odvjetnik <i>Wr. W.</i>
Lobmayer dr. A., prof. primaljstva <i>Lb.</i>	Vladić fra Jer., vjerouč. <i>f. Vč. Vč.</i>
Lopašić R., vl. tajnik <i>L.</i>	Zoch dr. Ivan, r. prof. suredaktor <i>Z, z, K,</i>
Lorini P., učitelj <i>Li.</i>	<i>d, r, o, s, j, l, ch.</i>
Magarašević Gj., g. prof. <i>Mrč.</i>	Zoch Ivan Ivanović <i>Ič, ā, v.</i>

Nekoje članke preuzeli smo iz hrvatske knjige više manje podpuno te ih označili dotičnim znaci (Dr. B. Šulek *Šk.*, V. Klaić *V. K.*, F. Kuhač *Kč.*, Tomić *T.* i dr.), za druge, dobili smo podatke od prijatelja osječkih i izvanjskih te ih obilježili njihovim znaci, ostali članci bez oznake spadaju na uredništvo. — Svim izričemo ovim našu najiskreniju zahvalnost, te ih molimo, kao i što sve svjestne Hrvate, da i u buduće ne zaborave svojimi podatci i prinesci na »Hrv. enciklopediju«, u kojoj ima mjesta naročito za sve, što se tiče naših zemalja, naše knjige, našega naroda i naše kulture.

Popis suradnika u prvome svesku *Hrvatske enciklopedije* Ivana Zocha i Josipa Mencina

sti, običaji i uredbe naroda proiztiču iz naravi njegova položaja, zemlje, te kućnoga, obiteljskoga, građanskoga i državnoga života, kao iz religioznoga mu svjedočenja i zajedništva«, zaključuje da ona »obuzimlje skoro čitavi život odnosnoga naroda« pa je »ta struka znanosti tolike znamenitosti i važnosti« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1887, 200). Iako spominje spomeničku baštinu bliskoistočnih kultura, najveću pozornost obraća na pisane izvore (među ostalima knjige Staroga zavjeta, djela Herodota, Diodora, Strabona i dr. antičkih učenjaka, epigrafske spomenike ranih razdoblja), što je uostalom i uobičajeno za to razdoblje u kojemu su primarne metode istraživanja bile upravo filološke. Poseban dio posvećuje kršćanskoj arheologiji, s objašnjenjem da »se bavi starožitnostmi kršč. naroda, u kojih se odrazuju osobitosti kršč. duha, dakle obstojnostmi kršč. sustava u zaptu i bogoštovju, crkve i crkv. duha« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1887, 200). Bez obzira na šturost odnosno segmentiranost te znatan naglasak na pisane izvore naspram ostale sačuvane materijalne baštine u odnosu na današnje poimanje arheologije kao znanosti, članak upućuje na njezinu iznimnu važnost u objašnjenju i rekonstrukciji načina života i kultura nekadašnjih civilizacija.

Opsegom najveći članak iz područja arheologije jest onaj o Ateni (Athene), a potpisala su ga oba urednika zajedno. Većina teksta (123 retka) odnosi se na klasično grčko razdoblje, odnosno poman opis antičke arhitekture grada, dok je samo manji broj redaka (15) posvećen suvremenoj Ateni. To je i za očekivati jer je kraj XIX. st. vrijeme u kojemu su arheološke spoznaje najbogatije upravo o antičkoj baštini, koja je i dalje u središtu znanstvenoga interesa. Uz Atenu, u enciklopediji se spominje još niz važnih antičkih nalazišta poput Capue, Carnuntuma, Delpha, Epidaurusa, Gythiona i dr. (takvi članci broje 10–30 redaka), a znatna je pozornost posvećena i istočnim kulturama staroga vijeka. Među njima ističe se Mencinov članak o Asiriji (Assyrija), s posebnim poglavljem u kojemu u 64 retka opisuje arheološku baštinu toga područja (Assyrske starožitnosti), navodeći na kraju i popis relevantne literature koja se u enciklopediji navodi vrlo rijetko, uglavnom samo uz važnije natuknice.¹⁷ Veći je Zochov članak (76 redaka) i o bizantskoj umjetnosti (Byzantinska umjetnost), u kojemu autor iznosi podatke o srednjovjekovnome bizantskom kiparstvu i slikarstvu, a posebnu pozornost posvećuje graditeljstvu, opisujući najznačajnije bizantske arhitektonske spomenike. Kako je u središtu zanimanja u tome razdoblju bio i stari Egipat, u enciklopediji se, uz opsežan članak o njegovoj povijesti, autora Eduarda Streera, gimnazijskoga profesora, pojavljuje i više kraćih natuknica o egipatskim lokalitetima poput Beni-Hassana, Dendere, Edfua i dr. (3–10 redaka), a donose se i kratke definicije pojmova egiptolog i egiptologija. Znatnu je pozornost *Hrvatska enciklopedija* obratila na obradbu strukovnoga nazivlja (opsega između 3 i 20 redaka),

¹⁷ Članak Assyrija jedini je članak iz područja arheologije u enciklopediji u kojemu se navodi literatura.

posebice vezanoga uz antičko razdoblje. U toj su se skupini našle natuknice poput amfiteatra (Amphitheater), amfore (Amphora), ampule (Ampulla), cele (Cella) i dr.

Među 15 životopisa značajnih europskih istraživača koju edicija donosi (uglavnom opsega između 3 i 10 redaka), četiri se odnosi na hrvatske arheologe Franu Bulića i Franju Carraru, antropologa i paleontologa Dragutina Gorjanovića-Krambergera te povjesničara Daniela Grubera, jedno vrijeme zaposlenog u arheološkom odsjeku Zemaljskoga muzeja u Zagrebu. Životopisi domaćih stručnjaka znatno su opsežniji od ostalih, što je i logično s obzirom na narav enciklopedije s naglaskom na nacionalnu tematiku. Tako članak o Buliću, jednome od pokretača suvremene arheologije u nas, doseže 35 redaka, čak 27 redaka više od natuknice o francuskom egipnologu Jean-Françoisu Champollionu, zaslužnom za utemeljenje egiptologije.

Enciklopedija također sadržava više natuknica u kojima se spominje nacionalna arheološka baština, i to uglavnom u okviru opisa suvremenih naselja. Tako su svoje mjesto u njoj našli podatci o antičkim i srednjovjekovnim spomenicima u Baškoj, Bijaćima (navode se kao Bihać), Biskupiji, Biogradu na moru, Bribiru kraj Novog Vinodolskog, Bribiru u Dalmaciji, Cavtatu (navodi se kao Captat), Daruvarskim Toplicama, Drnišu, Gardunu i dr. (članci broje između 10 i 35 redaka). Iako spominje samo povijesne podatke, a ne navodi spomenike materijalne kulture, valja istaknuti vjerojatno Mencinov članak o povijesti Dalmacije.¹⁸ U njemu se na 425 redaka opisuje historijat toga područja s posebnim poglavljima o ilirskome, rimskom, hrvatskom, ugarskom, mletačkom te na kraju francusko-austrijskom razdoblju. Iz pojedinih odlomaka u člancima, posebno onih koji se odnose na nacionalne teme, uočava se da su autori i urednici pomno pratili najnovija arheološka dostignuća, o kojima su podatke unosili u tekstove. Tako se primjerice u članku o selu Biskupiji, važnome po nalazišta iz pretpovijesnoga, antičkoga, a posebice srednjovjekovnoga razdoblja, navode podatci o samim začetcima tamošnjih istraživanja, na čelu s tadašnjim župnikom u Kninu, arheologom Lujom Marunom, koja su započela 1886., samo godinu dana prije objavljivanja enciklopedije. U tekstu se navodi: »Sadašnji katolički nadžupnik Knina o. Luigj Marun, započev graditi novu kapelu na groblju, odkopa temelje pače i zidove neke crkve.« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1887, 450). Kroz neke se tekstove također provlače podatci sukladni onodobnim spoznajama koji danas više nisu prihvaćeni. Tako su Delminij (navodi se kao Dalminium, Delminium), glavnu utvrdu ilirskoga plemena Delmata, raniji istraživači ubicirali u Gardun kraj Trilja, kako je i navedeno u enciklopediji, dok se prema današnjim spoznajama ta utvrda smješta u Duvanjsko polje (Škegro 1999–2000, 395).

¹⁸ S obzirom na to da je članak potpisan oznakom Mć, koja se ne navodi u popisu kratica autora tekstova, a najslabija bi oznaka bila Mc kojom se potpisivao Mencin, pretpostavlja se da je članak o Dalmaciji njegov.

U znatnom broju članaka, ne samo arheološke već i ostalih struka, u enciklopediji je vidljiva nedosljednost i nedostatak uniformnosti, ponekad teža razumljivost, a umjesto sažetoga i depersonaliziranoga enciklopedičkog načina, rabljen je osoban, osebujan i slikovit stil pisanja. Jedan je od takvih primjera i sam termin arheologija, koji se kroz različite tekstove navodi na tri različita načina: archaeologija, arkeologija i arheologija. Iako nisu uspjeli dosegnuti visoke enciklopedičke kriterije u suvremenom smislu, tekstovi su napisani korektno, uglavnom u skladu s tradicijom tadašnjega vremena. Uz to treba istaknuti da obradba građe nije bila produkt onodobne znanstvene misli, već kompilacija koja je, bez obzira na to, onodobnom čitateljstvu predstavljala vrijedan izvor relevantnih podataka.

3. Prikaz arheologije u *Hrvatskoj enciklopediji* urednika Mate Ujevića (1941–45)

Potruga za povijesnim izvorima diplomatskoga ili arheološkoga obilježja, kao i akumulacija kulturnih dobara što je bila prvenstveni cilj istraživača u XIX. st., potrajala je još najmanje prva dva desetljeća XX. st. Smjenom generacija arheologa u drugoj četvrtini XX. st. pristupilo se sustavnijem proučavanju spomeničkih fundusa u muzejima s težnjom rekonstruiranja sve većih arheoloških cjelina. U tome razdoblju, nakon provedene ubikacije toponomastičkoga nazivlja iz proučene diplomatske građe, započela su se izvoditi brojna nova arheološka iskopavanja, a nastale su i prve značajnije sinteze hrvatske srednjovjekovne baštine (Zekan 2009, 235).

Enciklopedički dosezi pak malo-pomalo prestaju biti podvig pojedinca, a sve češće bivaju rezultat zajedničkoga djelovanja nacionalnih kulturnih i znanstvenih institucija. Enciklopedijska djela sve su sustavnija, teže znanstvenoj utemeljenosti, a pristupom i prezentacijom objektivnosti i neutralnosti. Na nažalost nedovršen Zochov i Mencinov projekt gotovo tri desetljeća poslije nadovezala se Matica hrvatska, koja je u dva navrata pokušala pokrenuti izradbu nacionalne enciklopedije. Prvi pokušaj izdavanja *Male enciklopedije* 1917. godine (na 75. obljetnicu rada društva) zbog ratne je situacije propao. Druga inicijativa za izradbu nacionalne enciklopedije u četiri sveska, započeta 1939. u jeku priprema za obilježavanje stote obljetnice rada Matice hrvatske, bila je prekinuta iz susretljivosti prema u isto vrijeme pokrenutoj izradbi *Hrvatske enciklopedije* Mate Ujevića (Gostl 1995, 119).

Taj velik projekt zamislio je Ujević već početkom 1930-ih godina, dok je sam rad na njemu započeo 1938. osnutkom Konzorcija Hrvatska enciklopedija (Piškorić 1991, 246). Ujević je u kratko vrijeme uspio angažirati velik broj najistaknutijih imena hrvatske znanosti i kulture, da bi u proljeće 1940., nakon dvogodišnjega rada na abecedariju, objavio ogledni arak u kojemu je kao glavni urednik predstavio projekt te

dao ogled enciklopedijskih tekstova i ilustrativnoga materijala (Gostl 1995, 121).¹⁹ Iako je prema Ujevićevoj prvotnoj zamisli djelo trebalo biti sastavljeno od šest svezaka (Švab 1991, 79), nakon priprema uvidjelo se da ono zahtijeva znatno veći opseg te je na kraju koncipirano u dvanaest svezaka, koji su trebali biti dovršeni u roku od šest godina (Gostl 1995, 121). Predstavljajući javnosti to kapitalno enciklopedičko djelo, Ujević je u oglednom arku, među ostalim, napisao: »Ne umanjujući utjecaj i značenje individualnih pothvata, mi ipak smatramo, da je svaki naš javni radnik, svaka istaknuta ličnost predstavnik sredine, koja ga je dala, pa i onda, kada dajemo sliku pojedinca, želimo preko pojedinačnih pojava dati sintetični pogled na cijeli narod kao duhovnu cjelinu, to više, što hoćemo, da se konačno utvrdi, koliko smo mi kao narod dali duhovnih vrednota sebi i čovječanstvu i kako smo kroz stoljeća utvrdili i sačuvali svoju bit, svoje autohtone kulturne elemente; isto tako želimo iznijeti, kako smo doživljavali kulturne i civilizacijske elemente stranih naroda. Pronaći i fiksirati sve te elemente najveća je želja i uredništva i suradnika, jer tom slikom razvoja dajemo zapravo lik hrvatskoga čovjeka, lik hrvatskog duha.« (*Hrvatska enciklopedija u 12 svezaka*, [1940]).

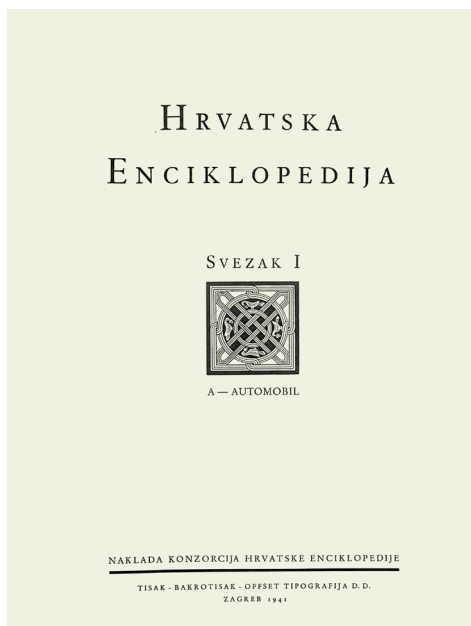
Dijeleći sudbinu Zochove i Mencinove enciklopedije, kao i još nekih ambicioznih enciklopedičkih projekata, Ujevićeva je *Hrvatska enciklopedija* (s usporednim naslovom *Encyclopaedia croatica*) ostala nedovršena. Od planiranih dvanaest svezaka, koji su imali sadržavati oko 60 000 natuknica, objavljeno je svega pet jer je nova vlast 1945. zabranila daljnje objavljivanje.²⁰ Konzorcij Hrvatska enciklopedija u kolo-vozu 1941. prepustio je mjesto novoosnovanom Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu, u okviru kojega se nastavila izradba enciklopedije (Stipčević 2008, 225). Na ukupno 3850 stranica, s mnogobrojnim slikovnim priložima, enciklopedija sadržava 13 936 natuknica.²¹ Slično kao i u slučaju Zochove i Mencinove enciklopedije, s obzirom na činjenicu da već objavljeni svesci čine tek četvrtinu ukupno planirane građe, enciklopedija bi, da je bila dovršena, vjerojatno prešla prag od 12, te narasla na 20–22 sveska (Švab 1991, 79). Prva dva sveska objavljena su 1941. Prvi svezak izišao je u veljači, obuhvaćajući slovni raspon A–Automobil na 808 stranica, dok je drugi svezak tiskan u prosincu, a obuhvaćao je natuknice Autonomashi–Boito na 728 stranica. Sljedeća dva sveska objavljena su 1942. U listopadu je izišao treći svezak, koji obuhvaća natuknice u slovnom rasponu Boja–Cleveland na 800 stranica, dok četvr-

¹⁹ Ogledni arak objavljen je pod naslovom *Hrvatska enciklopedija u 12 svezaka*; nije paginiran [ima 33 stranice, računajući od početka uvodnoga teksta *Hrvatska enciklopedija*].

²⁰ Podatci preuzeti s mrežnoga izdanja *Hrvatske enciklopedije* (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26447>, pristupljeno 12. III. 2022). Pet svezaka Ujevićeve *Hrvatske enciklopedije* digitalizirano je i objavljeno u elektroničkom obliku (<https://hemu.lzmk.hr/>). Omogućeno je pretraživanje enciklopedije prema natuknicama ili listanje enciklopedije po svescima.

²¹ Podatci preuzeti s mrežne stranice <https://hemu.lzmk.hr/> (pristupljeno 12. III. 2022).

ti svezak, koji sadržava natuknice Cliachit–Diktis, na 776 stranica, ne navodi točan dan i mjesec kada je otisnut.²² Peti, posljednji svezak, koji obuhvaća slovni raspon Dilatacija–Elektrika na 738 stranica, objavljen je pred sam kraj rata, u svibnju 1945 (Gostl 1995, 121).²³ Svi su svesci tiskani u zagrebačkom poduzeću Tipografija. Bez obzira na ideološku razjedinjenost intelektualne sredine tadašnje Hrvatske, Ujević je nastojao izraditi enciklopediju prema načelima znanstvene utemeljenosti i faktografske objektivnosti.

Naslovna stranica prvoga sveska *Hrvatske enciklopedije* Mate Ujevića

Objašnjenje u kojoj će mjeri enciklopedija biti općega, a u kojoj nacionalnoga tipa, ponudio je Ujević u oglednome arku, navodeći: »Od toga će se po prilici u 4 knjige obraditi hrvatska zemlja i hrvatski narod u prošlosti i sadašnjosti, a ostale dvije trećine (8 knjiga) sadržavat će putokaz u ostali svijet. Time je potpuno jasno opravdan naslov: Hrvatska Enciklopedija. Ona će biti hrvatska i u svom hrvatskom i u općem

²² Prvi razlog zbog kojega se u četvrtom svesku ne nalazi točan datum objave jest obećanje redakcije da će se godišnje tiskati po dva sveska, a drugi činjenica što se u NDH veći dio 1942. još mogao upotrebljavati Boranićev pravopis izraden za Banovine Hrvatske početkom 1941., dok je od kraja 1942. bio obavezan morfonološki, tzv. korijenski. Shodno tome, prema Švabu, u svesku je namjerno označena netočna godina izdavanja, kako bi prošao stari pravopis na kojemu je i objavljen (Švab 1992, 15–16).

²³ Nakon ulaska partizanskih postrojbi u Zagreb, gotovo je cjelokupna naklada petoga sveska uništena i danas je, za razliku od prvih četiriju, taj svezak prava bibliografska rijetkost (Dugački 1997, 40; <https://hemu.lzmk.hr/>, pristupljeno 12. III. 2022).

UREDNICI STRUKA

- AERONAUTIKA, VOJSKA, MORNARICA: Armin Pavić,
Dr. Slavko Pavičić
- ANGLOSASKA KNJIZEVNOST: Dr. Josip Torbarina
- ARHEOLOGIJA I KLASIČNE STARINE: Dr. Viktor
Hoffiller
- ASTRONOMIJA, GEOFIZIKA I METEOROLOGIJA:
Dr. Stjepan Škreb
- BIBLIOTEKARSTVO, KNJIGE I ČASOPISI: Dr. Mate
Tentor
- BOTANIKA: Dr. Ivo Horvat
- BUGARSKI KULTURNI ŽIVOT: Georgij Konstantinov,
Sofija
- ETNOLOGIJA, ETNOGRAFIJA I ANTROPOLOGIJA:
Dr. Milovan Gavazzi
- FARMAKOLOGIJA: Dr. Antun Vrgoč
- FILM, UPOREDNA LITERATURA I TEORIJA
KNJIZEVNOSTI: Dr. Ljubomir Maraković
- FILZOFIJA: Dr. Albert Bazala, Dr. Stjepan Zimmermann
- FIZIKA: Dr. Stanko Hondl
- FRANCUSKA KNJIZEVNOST: Jean Dayre
- GEOGRAFIJA: Dr. Artur Gavazzi, Prof. Filip Lukas,
Prof. Stjepan Ratković, Dr. Milan Senoa
- GEOLOGIJA I PALEONTOLOGIJA: Dr. Josip Poljak,
Dr. Fran Šuklje
- GOSPODARSTVO: Dr. Milan Ivšić
- GRČKI KULTURNI ŽIVOT: Dr. Kostas Kerofilas, Atena
HRVATSKA KNJIZEVNOST: Dr. Antun Barac, Dr. Franjo
Fancev
- HRVATSKA POVIJEST: Dr. Stjepan Antoljak, Dr. Miho
Barada, Dr. Antun Dabinović
- HRVATSKE MIGRACIJE: Stjepan Pavičić
- HRVATSKI JEZIK I SLAVENSKI JEZICI: Dr. Stjepan
Ivšić
- JUDAICA: Dr. Lavoslav Šik
- KAZALISTE: Dr. Nikola Andrić, Dr. Slavko Batušić
- KEMIJA: Dr. Mladen Deželić, Dr. Stanko Miholić
- KLASIČNI SVIJET: Dr. Franjo Jelašić
- KULTURNA HISTORIJA I UMJETNI OBRT: Đuro
Szabo, Dr. Vladimir Tkalčić
- LINGVISTIKA, ROMANISTIKA, RUMANISTIKA I
ALBANOLOGIJA: Dr. Petar Skok
- LOV: Ing. Ivo Čević
- MADZARSKI KULTURNI ŽIVOT: Rudolf Szántó,
Budimpešta
- MATEMATIKA: Dr. Rudolf Cesarec
- MEDICINA: Dr. Drago Perović, Dr. Ante Šercer,
Dr. Andrija Štampar
- MINERALOGIJA: Dr. Fran Tučan
- MUZIKA: Dr. Božidar Širola, Zlatko Špoljar
- NARODNA UMJETNOST: Ljubo Babić
- NJEMAČKA KNJIZEVNOST: Dr. Gustav Šamšalović
- NUMIZMATIKA: Ivan Rendeo
- OPĆA POVIJEST: Dr. Ljudmil Hauptmann (srednji vijek),
Dr. Grga Novak (stari i novi vijek)
- PEDAGOGIJA I ŠKOLSTVO: Dr. Sigismund Čajkovac
- PLANINARSTVO I SPORT: Dr. Fran Kušan
- POLJOPRIVREDA: Dr. Mihovil Gračanin
- POLJSKA KNJIZEVNOST: Dr. Julije Benešić
- POMOĆNE HISTORIJSKE NAUKE I NOVIJA
DIPLOMATSKA HISTORIJA: Dr. Josip Nagy
- POMORSTVO: Dr. Aleksandar Primožić
- POVIJEST UMJETNOSTI: Dr. Artur Schneider
- PRAVO: Dr. Juraj Andrassy
- RUSKA KNJIZEVNOST: Dr. Josip Badalić
- SLOVAČKI KULTURNI ŽIVOT: Konstantin Čulen,
Bratislava
- SLOVENSKI ŽIVOT, KULTURA, POVIJEST,
UMJETNOST i t. d.: Dr. Joža Glonar, Dr. I. Slokar
- SOCIOLOGIJA I STATISTIKA: Dr. Dinko Tomasić
- SRPSKI ŽIVOT, KULTURA, POVIJEST, UMJETNOST
i t. d.: Dr. Milan Budimir
- SUMARSTVO: Dr. Andrija Petračić
- TALIJANSKA KNJIZEVNOST: Dr. Mirko Deanović
- TEHNIKA: Ing. Đuro Stipetić
- TEOLOGIJA: Dr. Stjepan Bakšić, Dr. Vilim Keilbach,
Dr. Andrija Živković
- TURSKA I ARAPSKA CIVILIZACIJA, NAŠI
MUSLIMANI: Hamdija Kreševljaković
- VETERINARSTVO: Dr. Lovro Bosnić
- ZADRUGARSTVO I AGRARNA POLITIKA: Dr. Pavao
Kvakan
- ZOOLOGIJA: Dr. Krunoslav Babić.

POMOĆNI UREDNICI STRUKA

- ČEŠKA KNJIZEVNOST: Ljudevit Jonke
- DOMINIKANSKI RED: Dr. Hijacint Bošković O. P.
- FRANJEVAČKI RED: O. Stanko dr. Petrov
- HERALDIKA: Bartol Zmajčić i Antun Duišin
- ISELJENISTVO: Milostislav Bartulica
- ISUSOVAČKI RED: Dr. Miroslav Vanino D. I.
- KUĆANSTVO: Štefanija Bernas
- TISKARSTVO: Stjepan Heimbach i Jakob Keimel

Popis urednika struka u prvome svesku *Hrvatske enciklopedije* Mate Ujevića

dijelu, jer će i domaći i strani materijal obraditi većinom domaći stručnjaci, koji će također strani svijet promatrati i prikazati s naročitim interesom i pogledom na naše posebne prilike i potrebe.« (Ujević 1940, [5]) Kao velika nacionalna i opća enciklopedija, *Hrvatska enciklopedija* obuhvatila je sva znanstvena područja (raspodijeljena u 52 struke) u mjeri koja je trebala zadovoljiti obrazovane čitatelje, ali i stručnjake određenoga područja. Među urednicima struka nalazila su se najuglednija imena hrvatske znanosti i kulture.

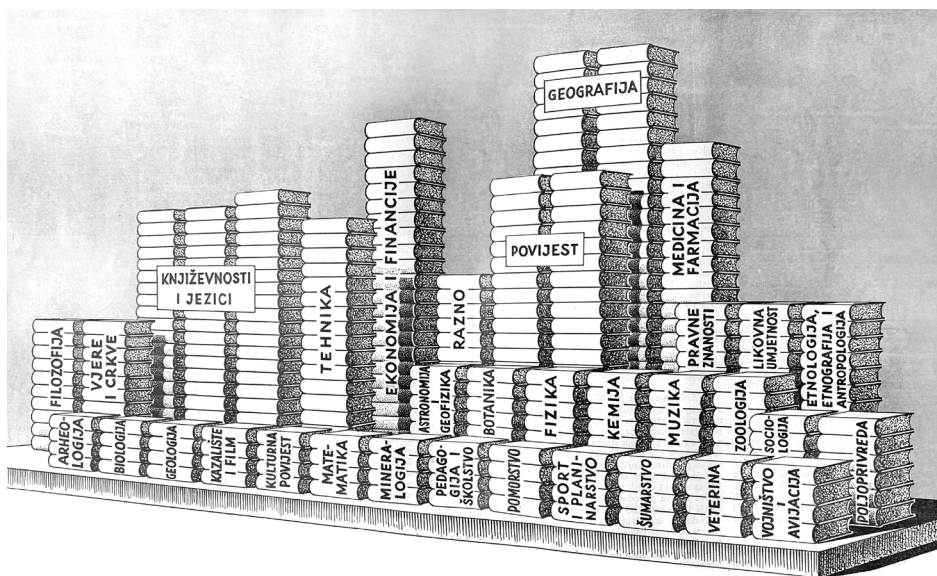
Primjerice urednici za hrvatsku povijest bili su Stjepan Antoljak, Miho Barada i Antun Dabinović, dok su opću povijest uređivali Ljudmil Hauptmann i Grga Novak, numizmatiku Ivan Rendeo, a pomoćne povijesne znanosti i diplomatsku povijest Josip Nagy. Uredništvo struke arheologija i klasične starine pripalo je priznatom arheologu Viktoru Hoffilleru, profesoru staroklasične arheologije na Sveučilištu u Zagrebu i ravnatelju Arheološko-historijskoga narodnog muzeja u Zagrebu, koji je za rata bio uklonjen s fakulteta i umirovljen.²⁴

U svakome od svezaka bilo je angažirano više od 300 suradnika, koji su svojim tekstovima pokrivali sva područja. Autorstvo je članaka označeno kraticom imena ili kakvom drugom oznakom koja upućuje na autora, dok su nesignirani članci djelo uredništva. Iako je, za razliku od Zochove i Mencinove enciklopedije, Ujevićeva *Hrvatska enciklopedija* podijeljena na struke, iz razloga što je arheologija znanstvena disciplina koja je u uskome dodiru za mnogim drugim područjima, posebno povijesću, i u ovome slučaju nije bilo moguće sa sigurnošću razlučiti točan broj arheoloških natuknica. Stoga je kao orijentir za određivanje također poslužio već spomenuti kriterij koji se rabio u suvremenoj *Hrvatskoj enciklopediji* Leksikografskoga zavoda. Najveći broj članaka odnosi se na arheološka nalazišta, potom na životopise arheologa, dok manji broj obuhvaća opće pojmove vezane uz struku, kao i strukovno nazivlje. Iz struke arheologija izuzeti su životopisi osoba čije djelovanje pripada arheološkim razdobljima, članci o plemenima, narodima, religijama, naseljima u kojima se ne spominju arheološki ostatci već samo povijesni podatci.²⁵ Iznimno su u struku arheologija uključeni i oni članci koje je potpisao Hoffiller ili koji drugi suradnik arheolog, a koji se primarno ne odnose na arheologiju već na područja poput povijesti, religijskih znanosti, povijesti umjetnosti i dr.

²⁴ Viktor Hoffiller (Vinkovci, 1877 – Zagreb, 1954), doktorirao je 1900. u Beču. Od 1901. bio je kustos, a od 1924. ravnatelj Arheološko-historijskoga narodnoga muzeja (danas Arheološki muzej u Zagrebu). Iste godine postao je redovitim sveučilišnim profesorom staroklasične arheologije. Proučavao je isprva pretpovijesnu, a kasnije i antičku i srednjovjekovnu arheologiju te epigrafiku. Godine 1943. bio je uklonjen s fakulteta i umirovljen zbog izjave generalu E. Glaiseu von Horstenauu da će Njemačka ubrzo izgubiti rat i protivljenja da se pruski stijeg i šah Fridrika II. Velikog iz fundusa muzeja predaju Hitleru. Na obje službe vraćen je 1945., radivši do umirovljenja 1951 (Mirnik 2002, 598–599).

²⁵ Takvi članci u suvremenoj *Hrvatskoj enciklopediji* pripadaju strukama povijesti, povijesti umjetnosti, religiji, geografiji, književnosti i dr.

Po tome kriteriju Ujevićeva *Hrvatska enciklopedija* sadržava 173 članka iz područja arheologije (45 u prvome, 36 u drugome, 38 u trećemu, 26 u četvrtome i 28 u petome svesku), što čini 1,2% od ukupnoga broja članaka svih područja. To je nešto viši postotak od onoga koji je za tu struku bio predviđen u oglednome arku – oko 1% od ukupnoga sadržaja (Ujević 1940, [8]). Današnja *Hrvatska enciklopedija* Leksikografskoga zavoda primjerice sadržava 1173 članka iz područja arheologije, što čini 1,66% od ukupnoga sadržaja. Kao i cjelokupno djelo, i struka arheologija razriješena je kombinacijom makropedijskoga pristupa pisanja tekstova s mikropedijskim, s tim da se, bez obzira na stil koji je vrlo blizu onome koji iziskuje suvremena enciklopedika, a odlikuje se objektivnošću i neutralnošću, u nekim slučajevima njegovao i autor-ski pristup, no na vrlo visokoj znanstvenoj razini. Mnogobrojni su članci ilustrirani fotografijama arhitektonskih spomenika i ostale arheološke građe, kao i crtežima nalaza.

Grafički prikaz

sadržaja Hrvatske Enciklopedije

Grafički prikaz odnosa pojedinih struka po opsegu u *Hrvatskoj enciklopediji* Mate Ujevića
(*Hrvatska enciklopedija* u 12 knjiga)

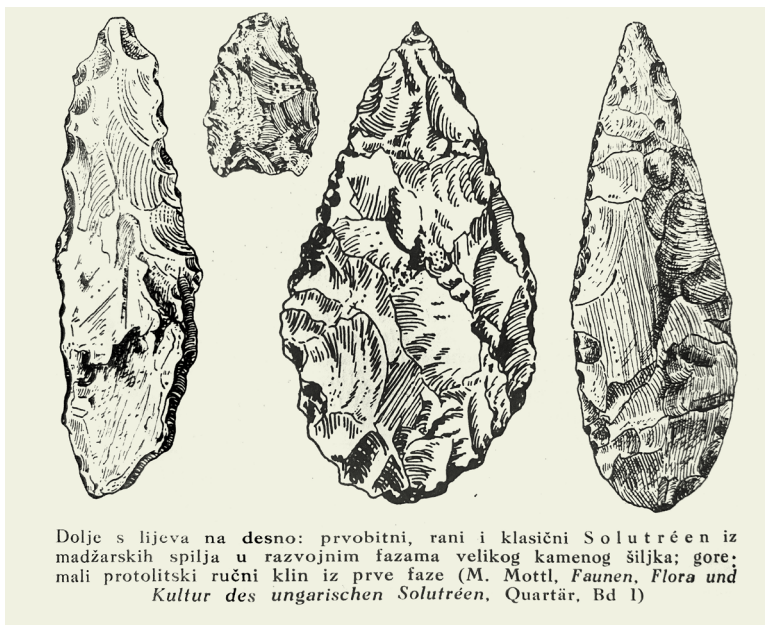
Uz Hoffillera kao urednika struke, koji je napisao najveći broj članaka (50), arheološkoj struci svojim su tekstovima ponajviše pridonijeli arheolog Ćiro Truhelka, ravnatelj Zemaljskoga muzeja u Sarajevu (30 članaka), klasični filolog Zvonimir Doroghy, profesor u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu, ujedno član središnjega uredništva enciklopedije (15 članaka), arheolog Mihovil Abramić, ravnatelj Arheološkoga muzeja u

Splitu (osam članaka), te još 30 suradnika koji su napisali između jednoga i pet članaka, uglavnom gimnazijskih i fakultetskih profesora, kao i kustosa muzejskih zbirki, među kojima i nekoliko arheologa.²⁶ Unutar područja arheologije također je uvršteno i 11 članaka, autor kojih je urednik struke opće povijesti Grga Novak, profesor povijesti staroga vijeka na zagrebačkom Filozofskom fakultetu. Za tri nepotpisane kraće biografske natuknice pretpostavlja se da ih je napisalo uredništvo.

Kao što je i za očekivati, središnji članak arheologija, napisan iz Hoffillerova pera, sa svojih 968 redaka jedan je od najvećih u toj struci. Nakon definicije arheologije kao »mlade nauke koja proučava stare civilizacije i kulture na osnovi predmeta, koji su izrađeni u dotično vrijeme od ljudske ruke« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1941., 586) te isticanja njezine važnosti »za proučavanje antiknoga života zbog čega se kao takva pridružuje sa drugim naučnim disciplinama, koje imaju jednaku zadaću« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1941., 586), autor donosi opsežan historijat te metodologiju kojom se ta znanstvena disciplina koristi. Potom velik dio teksta posvećuje antičkoj arheologiji (nazivajući je klasičnom), navodeći dotadašnja svjetska otkrića i dostignuća, te manji dio razvoju pretpovijesne arheologije, epigrafike i numizmatike te zaštiti spomenika, a osvrće se i na osnivanje mnogih muzeja i arheoloških društava. U posljednjih stotinjak redaka predstavljen je razvoj arheološke struke u Hrvatskoj. Opisujući istraživanja srednjovjekovnih spomenika u Dalmaciji, autor navodi da se »na tom starokršćanskom materijalu spominju imena hrvatskih vladara i pokazuju se neki posebni oblici, pa je tako zauzimanjem Bulićevim, a onda osobito energičnim istupanjem Marunovim nastala za nas tako važna Hrvatska arheologija« (*Hrvatska enciklopedija*, sv. 1, 1941., 592), pa na kraju donosi uputnice na članke Hrvatska arheologija i Kršćanska arheologija koji, nažalost, zbog prekida projekta nikada nisu ugledali svjetlo dana. Na kraju članka o arheologiji kratak je popis literature. Iako je riječ o trima djelima na njemačkom jeziku, objavljenima potkraj XIX. i u prvom desetljeću XX. st., autor se ne zaustavlja na tome razdoblju, već donosi i najnovije podatke; primjerice među internacionalnim arheološkim skupovima (sastancima) navodi posljednji, održan prije početka II. svjetskog rata 1939. u Berlinu.

Zaslugom Ćire Truhelke, pretpovijesna je arheologija možda čak najopsežnije obrađena u enciklopediji, zahvaljujući velikim člancima bakreno doba (189 redaka), Balkan u prethistorijsko doba (poglavlje od 420 redaka u članku Balkanski poluotok), Bosna u prethistorijsko doba (poglavlje od 193 retka u članku Bosna i Hercegovina), brončano doba (193 retka) i Butmir (189 redaka). Kao ravnatelj sarajevskoga

²⁶ Uz navedene autore, članke u struci arheologija pisali su: Stjepan Antoljak, Ivan Bach, Vid Balenović, Miho Barada, Slavko Batušić, Zvonimir Dugački, Rudolf Filipović, Cvito Fisković, Aleksandar Gahs, Marcel Gorenc, Oton Gorski, Petar Grgec, Stjepan Gunjača, Teofil Harapin, Ljudmil Hauptmann, Stjepan Hrčić, Ante Jadrijević, Ljubo Karaman, Zvonimir Marković, Antun Messner, Marko Orešković, Slavko Pavičić, Vinko Proštenik, Ivan Rendeo, Artur Schneider, Jaroslav Šidak, Emil Štampar, Vjekoslav Štefančić, Nikola Žic i Viktor Živić.

Fotografija bakrenodobnoga oruđa u članku o bakrenom dobu i crtež paleolitičkoga oruđa u poglavlju
Čovjek u prehistoriji u članku čovjek

Zemaljskoga muzeja, Truhelka je, što je i za očekivati, najveću pažnju usmjerio arheološkoj građi Bosne i Hercegovine. Detaljnoj obrađenosti pretpovijesne arheologije pridonijelo je i poglavlje pod nazivom Čovjek u prehistoriji u članku čovjek, jednome od najvećih u enciklopediji. U njemu autor Aleksandar Gahs, etnolog i arheolog, tadašnji profesor na Katoličko-bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, na 900 redaka (opsega gotovo kao i članak arheologija) donosi vrlo detaljan prikaz evolutivnoga razvoja pretpovijesnoga čovjeka, kao i njegovu djelatnost na primjeru arheoloških ostataka paleolitičkoga oruđa i oružja. Kao što je već spomenuto, bez obzira na iznimno visoku stručnu razinu, iz članaka se ponekad uočava i poneka pravopisna nedoumica, pa se primjerice pretpovijest najčešće navodi kao prethistorija, a u rjeđim slučajevima i kao prehistorija ili predpoviest. Nekoliko je velikih tema koje su podrobnije povijesno, a gotovo minorno arheološki obrađene. To su Babilon, Babilonija, Bizantsko Carstvo, Egipat, među hrvatskima Dalmacija i Dubrovnik, uglavnom djela više različitih autora. U enciklopediji se nalazi i više strukovnih naziva posebno onih vezanih uz antičko razdoblje. Među ostalima, svoje su mjesto u njoj našli termini akant, akrolit, amfora, ampula, atrij, cubiculum i dr.

Od 72 natuknice o arheološkim nalazištima (najviše pretpovijesna i antička nalazišta Europe i Bliskoga istoka), otprilike trećina (25) se odnosi na prostor Hrvatske. Među njima valja istaknuti natuknice o važnim lokalitetima za srednjovjekovnu nacionalnu baštinu – Bijelom Brdu (77 redaka) autora Ivana Bacha, tada kustosa u Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu, već u poglavlju o Zochovoj i Mencinovoj enciklopediji spominjanim Bihacima (Bijaći) (34 retka) autora Cvite Fiskovića, tadašnjega kustosa u Arheološkom muzeju u Splitu, Biskupiji (69 redaka), autora Stjepana Gunjače, tadašnjega kustosa Muzeja hrvatskih starina u Kninu i dr. U tekstu o delmatskom središtu Delminiju (25 redaka) autor Grga Novak navodi da njegova sigurna ubikacija još nije utvrđena, no osporava podatak o ubikaciji u Gardunu kraj Trilja, kako je navedeno u Zochovoj i Mencinovoj enciklopediji. Navodeći rezultate tadašnjih najnovijih istraživanja, upućuje na moguću lokaciju u Duvanjskom polju, koja se i danas smatra najvjerojatnijom (Škegro 1999–2000, 395–399). Neke od natuknica pokazuju da su autori pratili suvremena dostignuća, donoseći podatke o najnovijim istraživanjima provedenima neposredno prije početka rata.

Od 26 životopisa arheologa koje edicija donosi, šest ih pripada hrvatskim istraživačima. Kao što je slučaj i s ostalim tekstovima, nacionalna komponenta, odnosno životopisi domaćih arheologa znatno su iscrpnije obrađeni, nerijetko s opširnom bibliografijom znanstvenika. Cvito Fisković napisao je članak o Frani Buliću (305 redaka), Viktor Hoffiller o Josipu Brunšmidu (104 retka) i Mihovilu Abramiću (73 retka), Stjepan Antoljak o Ivanu Bojničiću (60 redaka), Emil Štampar o Josipu Bersi (19 redaka), Zvonimir Doroghy o Antunu Baueru (18 redaka), a Slavko Batušić o bosanskohercegovačkome arheologu Vejsilu Čurčiću (44 retka). Opširnošću bibliografskih jedinica pojedinih znanstvenika, posebno Bulića i Brunšmida, neki bi se od

tih članaka mogli uvrstiti i u kakav biografski leksikon, ediciju koja znatno detaljnije obrađuje životopise u odnosu na opću enciklopediju. Velik prostor (102 retka) dobio je i danski arhitekt i arheolog Ejnar Dyggve, koji je sudjelovao u istraživanjima u Dalmaciji (posebno u Solinu) te, objavivši o tome više djela, znatno pridonio hrvatskoj arheologiji.²⁷

S obzirom na to da su suradnici većinom bili ponajbolji stručnjaci u određenim područjima, tekstovi su, uz minorna odstupanja, pisani na visokoj onodobnoj znanstvenoj razini. Pokojim manjkavostima i sitnim propustima najvjerojatnije je ponajviše pogodovala dinamika kojom je bilo planirano objaviti po dva sveska godišnje. No bez obzira na to, u formalnom i sadržajnom pogledu, kako na ostalim tako i na arheološkome planu, enciklopedija predstavlja iznimno kvalitetno djelo.

4. Zaključak

Arheologija, kao područje koje se počelo profilirati u znanosti u suvremenom smislu u posljednjim desetljećima XIX. st., u Zochovoj i Mencinovoj *Hrvatskoj enciklopediji*, objavljenoj upravo u to doba, nije opsežno obrađena. Predstavlja ju 88 uglavnom manjih članaka, što čini 0,84% od ukupnoga broja članaka u enciklopediji. Uz urednike Zocha i Mencina, koji su napisali glavninu natuknica, svoj doprinos arheologiji u manjem opsegu dalo je još devet suradnika, uglavnom pedagoga različitih struka. S obzirom na to da su većinu članaka napisali pedagozi različitih područja, obradba građe nije bila produkt onodobne znanstvene misli, već kompilacija koja je bez obzira na to čitateljstvu toga vremena nudila vrijedan izvor relevantnih podataka. Iz pojedinih odlomaka u člancima, posebno onih koji se odnose na nacionalne teme, uočava se da su autori i urednici pratili najnovija arheološka dostignuća o kojima su podatke unosili u tekstove. U znatnom broju članaka, ne samo arheološke već i ostalih struka u enciklopediji, vidljiva je nedosljednost i nedostatak uniformnosti, ponekad teža razumljivost, a umjesto sažetoga i depersonaliziranoga enciklopedičkog načina rabljen je osoban, često slikovit stil pisanja. Iako nisu uspjeli dosegnuti visoke enciklopedičke kriterije u suvremenom smislu, tekstovi su ipak napisani korektno, uglavnom u skladu s tradicijom tadašnjega vremena. Bez obzira na manjkavosti, Zochovo i Mencinovo djelo ostalo je u hrvatskoj enciklopedici značajno kao nezaobilazan prvirjenac.

Sljedeća nacionalna enciklopedija općega tipa objelodanjena je tek pedesetak godina poslije pod istim nazivom u izdanju Konzorcija Hrvatska enciklopedija pod uredničkom palicom Mate Ujevića. Za razliku od Zochove i Mencinove, nastala je kao produkt sustavnoga rada vrhunskih domaćih znanstvenika onoga vremena, a u njezinu je izradbu bilo uključeno više stotina suradnika. Područje arheologije, koja je u to doba već postavila znatno čvršće temelje brojnim novim iskopavanjima i sustav-

²⁷ Članak o Dyggveu napisao je Mihovil Abramić.

nijim pristupom proučavanju spomeničkih fundusa, obuhvaća 173 članka, što čini 1,2% od ukupnoga broja članaka u ediciji. Uz Viktora Hoffillera kao urednika struke, autora najvećega broja članaka, arheološkoj struci svojim su tekstovima ponajviše pridonijeli Ćiro Truhelka, Zvonimir Doroghy, Mihovil Abramić, Grga Novak te u manjem opsegu još 30 suradnika, uglavnom gimnazijskih i fakultetskih profesora, kao i kustosa muzejskih zbirki. S obzirom na narav enciklopedije, članci s temama vezanima uz područje Hrvatske znatno su opsežniji od ostalih. Iako s ponekim propustima, uglavnom tehničke prirode, pisani su na iznimno visokoj znanstvenoj razini, često upotpunjeni tadašnjim najnovijim rezultatima istraživanja, te potkrijepljeni literaturom odnosno bibliografijom. Kako na arheološkom planu, tako i na svim ostalim, ta je enciklopedija postavila visok kriterij u nacionalnoj enciklopedici, a iako nedovršena, do danas je ostala jedna od najambicioznije izvedenih nacionalnih enciklopedija općega tipa, otvorivši put ostvarenju više edicija u okviru Leksikografskoga zavoda Miroslav Krleža.

LITERATURA

- »Bihać«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7529>, 12. III. 2022)
- Burić, Vesna. 1996. »Sveobće znanje« osječke hrvatske enciklopedije 1886.–1890.« U: *Prva hrvatska enciklopedija* (ur. Ivan Zoch, Josip Mencin). Osijek, Gradska tiskara Osijek (pretisak), VI–VIII.
- Deželić, Đuro. 1859. »Misli o popularnoj enciklopediji«. *Carsko-kr. službene narodne novine*, 25 (204): 557.
- Deželić, Velimir. 1925. »Zoch Ivan«. U: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925—1925* (za uredništvo Emilij Laszowski), 291. Zagreb, Hrvatski štamparski zavod.
- Dugački, Vladimir. 1986. »Medicina u osječkoj »Hrvatskoj enciklopediji« (1887.–1890.)«. *Medicinski vjesnik*, 18 (3): 161–166.
- Dugački, Vladimir. 1997. »Medicina u Ujevićevoj Hrvatskoj enciklopediji«, *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 6: 39–44.
- Firinger, Kamilo. 1972–73. »Prosvjetna djelatnost dr. Ivana Branislava Zocha u Osijeku i Hrvatskoj«. *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, 7: 173–179.
- Golec, Ivica. 2002. »Ivan Branislav Zoch i njegovo djelovanje u Hrvatskoj: doprinos poznavanju hrvatsko-slovačkih odnosa na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće«. *Časopis za suvremenu povijest*, 34 (1): 175–200.
- Hostl, Igor. 1995. »Od glagoljskih lucidarija do Hrvatske enciklopedije. Pet stoljeća hrvatske enciklopedike i leksikografije«. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 4: 81–124.
- Hostl, Igor. 1996. »Zoch-Mencinova Hrvatska enciklopedija, prvijenac hrvatske opće enciklopedike«. U: *Prva hrvatska enciklopedija* (ur. Ivan Zoch, Josip Mencin) (pretisak), str. III–V. Osijek, Gradska tiskara Osijek.
- Hostl, Igor. 1997. »Zoch-Mencinova Hrvatska enciklopedija, prvijenac hrvatske opće enciklopedike«. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 6: 27–38.
- Hameršak, Filip. 2013. »Pravna struka u Hrvatskoj enciklopediji Mate Ujevića (1941.–1945.)«. U: *Mate Ujević danas*. Zbornik radova sa simpozija u povodu 110. godišnjice rođenja i 45. godišnjice smrti Mate Ujevića (ur. Ivica Matičević, Maja Gjerek, Antun Pavešković), 293–331. Zagreb, Društvo hrvatskih književnika.

Hrvatska enciklopedija u 12 svezaka [1940]. Zagreb, Konsorcij Hrvatska enciklopedija.

»Hrvatski izdavački bibliografski zavod«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26447>, 12. III. 2022)

»Hrvatsko arheološko društvo«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26478>, 12. III. 2022)

Krasović, Milan. 1925. »Mencin Josip«. U: *Znameniti i zaslužni Hrvati, te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925* (za uredništvo Emilij Laszowski), 185. Zagreb, Hrvatski štamparski zavod.

Matoš, Antun Gustav. 1908. »Gjuro Stj. Deželić«. *Hrvatska smotra*, 4 (33/I): 5–8.

Mirnik, Ivan. 2002. »Hoffiller, Viktor«. U: *Hrvatski biografski leksikon* (ur. Trpimir Macan), 5, str. 598–599. Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

»Muzej hrvatskih arheoloških spomenika«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=42621>, 12. III. 2022)

Njari, Denis. 2009. »Prva hrvatska enciklopedija – osječki doprinos hrvatskoj enciklopedistici«. *Hrvatsika*, 3 (3): 99–106.

Oreb, Franko. 2009. »Arheološka i starinarska društva na tlu južne Hrvatske«. U: *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću* Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske 24–26. svibnja 2007 (ur. Jelena Hekman), 31–63. Zagreb, Matica hrvatska.

Piškorić, Oskar. 1991. »Sjeme Hrvatske enciklopedije Mate Ujevića prokljajalo je 1933/34. godine«. *Marulić*, 24 (2): 246.

Rendić-Miočević, Ante. 2009. »130. obljetnica osnivanja Hrvatskog arheološkog društva (1878–2008)«. U: *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske 24–26. svibnja 2007 (ur. Jelena Hekman), 9–30. Zagreb, Matica hrvatska.

»Skalić, Pavao«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56372>, 12. III. 2022)

Stipčević, Aleksandar. 2008. *Socijalna povijest knjige u Hrvata. Knjiga III. Od početka hrvatskoga narodnog preporoda (1835.) do danas*. Zagreb, Školska knjiga, 218–228.

Škegro, Ante. 1999–2000. »Dalmion/Delmion i Delminium – kontroverze i činjenice«. *Opuscula archaeologica*, 23–24: 395–403.

Štefanović, Duško. 2001. »Prikaz kemije u prvoj hrvatskoj općoj enciklopediji«. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 10: 131–133.

Švab, Mladen. 1991. »Iz povijesti hrvatske enciklopedike – Hrvatska enciklopedija«. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 1: 79–83.

Švab, Mladen. 1992. »Mate Ujević, utemeljitelj suvremene hrvatske enciklopedike. O dvadesetpetoj obljetnici smrti (1967–1992)«. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, 2: 9–73.

»Ujević, Mate«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=63049>, 12. III. 2022)

»Ujević, Mate«, *Proleksis enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://proleksis.lzmk.hr/49589/>, 12. III. 2022)

Zaninović, Marin. 1987. »Antička arheologija u Hrvatskoj«. *Opuscula archaeologica*, 11–12: 1–71.

Zekan, Mate. 2009. »Četiri zaslužna velikana hrvatske nacionalne arheologije srednjeg vijeka u XX. stoljeću (Lujko Marun, Lovre Katić, Ljubo Karaman, Stjepan Gunjača)«. U: *Hrvatska arheologija u XX. stoljeću*. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog u palači Matice hrvatske 24–26. svibnja 2007 (ur. Jelena Hekman), 235–270. Zagreb, Matica hrvatska.

»Zoch, Ivan Branislav«, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=67365>, 12. III. 2022)

IZVORI

- Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja* (ur. Ivan Zoch, Josip Mencin), sv. 1, 1887., Osijek, Tiskara Dragutina Laubnera.
- Hrvatska enciklopedija. Priručni rječnik sveobćega znanja* (ur. Ivan Zoch), sv. 2, 1890., Osijek, Tiskara Dragutina Laubnera.
- Hrvatska enciklopedija. Encyclopaedia croatica* (ur. Mate Ujević), sv. 1, 1941., Zagreb, Konzorcij Hrvatska enciklopedija.
- Hrvatska enciklopedija. Encyclopaedia croatica* (ur. Mate Ujević), sv. 2, 1941., Zagreb, Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Hrvatska enciklopedija. Encyclopaedia croatica* (ur. Mate Ujević), sv. 3, 1942., Zagreb, Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Hrvatska enciklopedija. Encyclopaedia croatica* (ur. Mate Ujević), sv. 4, 1942., Zagreb, Hrvatski izdavački bibliografski zavod.
- Hrvatska enciklopedija. Encyclopaedia croatica* (ur. Mate Ujević), sv. 5, 1945., Zagreb, Hrvatski izdavački bibliografski zavod.

AN ENCYCLOPEDIAIC DEPICTION OF THE DEVELOPMENT OF ARCHAEOLOGY ON THE EXAMPLE OF TWO GENERAL NATIONAL ENCYCLOPEDIAS

Ozana Martinčić

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography, Zagreb
ozana.martincic@lzmk.hr

ABSTRACT: Since archaeology is an academic discipline that began to develop in the modern sense in the final decades of the 19th century, this paper examines the two oldest national encyclopedias—*The Croatian Encyclopedia* edited by Ivan Zoch and Josip Mencin (1887–90) and the identically named encyclopedia edited by Mate Ujević (1941–45)—in order to determine how encyclopedias in Croatia kept pace with its then achievements and the interest of the professional and broader public, through the contents, presence, and breadth of archaeological topics as well as on the scientific and pedagogic level. As a young academic discipline, archaeology was not extensively covered in Zoch and Mencin's encyclopedia. Regardless of many deficiencies and the fact that most entries were written by the editors themselves and without the help of pedagogues from various fields, the encyclopedia was a pioneering work that opened the way towards achieving later national encyclopedic projects. The encyclopedia of Mate Ujević, as opposed to Zoch and Mencin's, was the product of the scientific thought of that time. Entries on archaeology, which had by then set much firmer foundations, are of high scholarly quality in terms of form and contents. Although unfinished, Ujević's encyclopedia was the most systematic encyclopedic work in Croatia until the editions of the Institute of Lexicography, founded at the initiative of Miroslav Krleža in 1950, were published.

Keywords: archaeology; encyclopedics, *The Croatian Encyclopedia*; Ivan Zoch; Josip Mencin; Mate Ujević